

(*Hediye Kitabı*, Edt. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 273-289)

‘ÖDÜL’ KELİMESİ

Dr. Erdal ŞAHİN*

Ödül kelimesi bugün, Türkiye Türkçesinde “bir başarı karşısında verilen armağan, mükâfat” ve “bir iyiliğe karşılık verilen armağan, mükâfat”¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin Türkiye Türkçesinde *ödüllendirme* [< *ödül+len-dir-me*], *ödüllendirmek* [< *ödül+len-dir-mek*]; *ödüllendirilme* [< *ödül+len-dir-i-l-me*], *ödüllendirilmek* [< *ödül+len-dir-i-l-mek*] şekillerinde türevleri bulunmakta, bu kelimeyle, “herhangi bir başarı karşısında armağana layık görülmek” anlamında *ödül almak*; “ödüllendirmek” anlamında *ödül vermek* deyimleri² kullanılmaktadır. Kelimenin çağdaş Türk yazı dillerinden sadece Gagavuzca’da “yarış atı” anlamında *ödülcü*³ [< *ödül+cü*] türevi bulunmaktadır.

Kelime Anadolu ağızlarında yaşayan bu şekliyle, Nurullah Ataç tarafından ilk defa 1952 yılında, yazı dilimizdeki Arapçadan alıntı *mükâfat* kelimesi yerine kullanılmış⁴, daha sonra *Türkçe Sözlük*’ün 1955 yılındaki ikinci baskısında yer almıştır.⁵ Kelime, öz Türkçenin aktif savunucusu Nurullah Ataç tarafından yazı dilimize kazandırılması sebebiyle, bazı bilim ve fikir adamlarınca ‘uydurma’ olarak görülmüş, yapısı ile yerine kullanıldığı *mükâfat* kelimesinin anlamını karşılayıp karşılamayacağı tartışılmıştır.⁶ *Ödül*, Nurullah Ataç’ın

*Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı.

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. bs., Ankara 2005, s. 1530-1531.

² Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 1531.

³ N. A. Baskakov (Red.), G. A. Gaydarci, Y. K. Koltza, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık (Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar)*, Moskova 1973, s. 354.

⁴ Yılmaz Çolpan, *Ataç’ın Sözcükleri*, Ankara 1963, s. 98.

⁵ Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul 2003, s. 338.

⁶ Nurullah Ataç, *ödülün* bize ait Türkçe kelimelerden olduğunu, yabancı karşılığının –*mükâfat*– dilden atılması gerektiğini savunur. Ali Püsküllüoğlu, *ödülün* başlangıçta yanlış kabul edildiğini, ancak zaman içinde benimsendiğini belirtir. Cem Dilçin, bazı kelimelerin kök anlamlarına bağlı olarak yeni bir anlamla ortak yazı diline aktarıldıklarını, bu kelimelerin eski anlamlarının da ortak yazı dilinde yaşadığını, bunların kazandıkları yeni anlamların zorlamayla değil, doğal yoldan ortaya çıktığını, çünkü kök anlamları ve aldıkları eklerin görevlerinin bu duruma uygun olduğunu, *ödülün* de böyle bir kelime olduğunu açıklamıştır. Özcan Başkan, *ödülün* eski olduğunu, bu eski kelimeye yeni bir anlam yükleyerek yeni bir kelime yapıldığını söyler. Peyami Safa, *mükâfatın* bir takdir nişanesi olduğunu, borç olmadığını, *ödemekle* alakası olmadığını, *ödülün* kaideye uygunluğunun da ayrıca münakaşaya değer olduğunu söylemiştir. Faruk Kadri Timurtaş, kelimenin tamamen yanlış olduğu kanaatinde. Ahmet Bican

türettiği bir kelime değil, *ögdül*~*öñdül* şekillerinde Türkçenin tarihî dönemlerinde ve yazı dilimizdeki bugünkü şekli yanında başka biçimlerle Anadolu ağızlarında yaşayan, Türk milletine ait bir kelimedir.

Yazılı kültürümüzde, kelimenin şekil ve anlam yönünden en yakın örneklerini Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde görmekteyiz. *13. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde *ögdül* (*öñdül*) madde başında “mükâfat, yarış mükâfatı” anlamları verilir. Bu anlam inceliklerini içermeyen genel bir anlamlandırmadır. Sözlükte, taranan metinlerden verilen tanık cümlelerde kelime şu anlamlarda kullanılmıştır: 1. yarış –genellikle at binme veya ok atma yarışı– sonrasında verilen armağan; 2. herhangi bir başarı sonrasında verilen armağan; 3. kumarda veya bahiste ortaya konan para veya şey; 4. rehin, tutu.⁷ Aynı sözlükte “yarış, koşu atı” anlamında *ögdül atı* ve “yarışı kazanana verilmek üzere ortaya mükâfat koymak” anlamında *ögdül komak* deyim⁸ yer alır. Burada, *ögdül* (*öñdül*) kelimesiyle eş anlamda kullanılan *ögdüllük* (veya *ögdülük*) de “mükâfat, yarış mükâfatı”⁹ anlamıyla madde başı olarak verilir. Kelimenin tespit edildiği metinlerde *k*, *g*, *ğ* sesleri ile nazal *n*'nin harf karşılığı olan *kef* (*kâf*) (*sağır kef*, *sağır nun*) herhangi bir işaretle ayrılmadığından, bu metinlerin yazıçevriminde kelime *ögdül*, *öğdül* veya *öñdül* şekillerinde verilegelmiştir.¹⁰

17. yüzyılda türünün en büyük örneği olarak yazılan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde geçen eski, yöresel, yabancı kelimeler ve deyimleri bir sözlükte toplayan saygın Türkolog Robert Dankoff söz konusu kelimeyi *ögdül* (*ögdil*) olarak okumuş ve “ödül, mükâfat” anlamını vermiştir: *Esir başına birer altun ögdül ziyade verilir.* (V 136a30)¹¹

18. yüzyıl ortalarında Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi tarafından yazılan ve edebiyat tarihimizde Türkçeden Arapça, Farsça ve Türkçeye ilk lügat olan *Lehçetü'l-Lügât*'te

Ercilasun ise *ödülün* yanlış olduğunu, böyle kelimelerin Türkiye dışındaki Türklerle de bağımızı kopardığını ileri sürmüştür. (Nevnihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Ankara 2006, s. 214.)

⁷ Türk Dil Kurumu, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, C. V (O-T), Ankara 1971, s. 3054-3056.

⁸ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 3055.

⁹ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 3056.

¹⁰ Eski Anadolu Türkçesi döneminde, kelimeyi tespit ettiğimiz en eski kaynak şimdilik Yunus Emre'nin şiirleridir. Yunus Emre'nin 15. yüzyıldan önce istinsah edildiği düşünülen *Dîvân*'ında –1991 yılında T.C. Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasımı yapılmıştır– “*Ki yüz biñ yöğrügi cömerd er utdı / Bu meydan ögdilin ol aldı gıtdi.*” (41a) şeklindeki beyitte geçmektedir. *Dîvân*'ın yazımında *k*, *g*, *ğ* sesleri ile nazal *n*'nin harf karşılığı olan *kef* (*kâf*) herhangi bir işaretle ayrılmamıştır. Abdülbaki Gölpınarlı kelimeyi *öñdül* şeklinde imla etmiştir. (bk. Yunus Emre, *Risâlat-al-Nushiyya ve Dîvân*, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1965, s. 28.)

¹¹ Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü Seyahatname'deki Eskicil, Yöresel, Yabancı Kelimeler, Deyimler*, Katkılarıyla İngilizceden çev. Semih Tezcan, İstanbul 2004, s. 216.

*ögdül*¹² madde başında “meşhurdur” ibaresi yanında 1. “ok atmada koydukları ögdüldür”; 2. “koşuda geçen ata verilen ögdüldür”; 3. “biri dahi rehin manasınadır”¹³ açıklaması yer alır.

19. yüzyıl sonlarında Şemseddin Sâmî tarafından yazılan ve dönem Türkçesinin en derli toplu lugati ünvanı bulunan *Kâmûs-ı Türkî*'de kelime *öndül* okunacak şekilde imla edilmiş ve 1. rehin, girev; 2. yarış mükâfatı; 3. bahse, yadese konulan şey; anlamları ve bu kelimeyle oluşmuş *öndül komak; öndül almak* “bahsi, yadesi kazanmak”¹⁴ deyimleri verilmiştir.

19. yüzyılda, Osmanlı Türkçesinden İngilizceye en kapsamlı sözlük olarak yazılan Sir James W. Redhouse'un *A Turkish and English Lexicon*'unda *öndül* madde başında “yarışta sunulan mükâfat” anlamı yanında “yarış için mükâfat koymak” anlamıyla *öndül ko-* deyimini¹⁵ verir.

İlhan Ayverdi'nin başkanlığındaki kurul tarafından hazırlanan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te kelime *ödül* şeklinde madde başı yapılmış ve ‘(E.T. *öndül*) yeniden.’ açıklaması yanında “1. Yarışmalarda kazananlara verilmek üzere ortaya konan şey; 2. Bir başarı, iyi ve güzel bir davranış karşılığında verilen şey; mükâfat”¹⁶ anlamları verilmiştir.

Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük'ten ve *Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedisi*'nden ödülün ozanların saz yarışlarında da verildiğini öğreniyoruz: “Saz şairleri muamma yarışını kazanınca ödül alırlardı. Kahvelerde yapılan saz yarışlarında ödülleri genellikle çevrenin zenginleri verirlerdi. Bunlar at, öküz, kumaş, para vb. olurdu.”¹⁷

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'ne göre, ağızlarda kelimenin yazı dilimizdekinden değişik birkaç şeklini ve farklı anlamlarını buluruz:

ögdül 1. Güreş, at yarışı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Bozcaada-Çanakkale; Berit ve Gâvurdağı yörükleri-Kahramanmaraş; Tarsus-İçel); 2. Düğünlerde götürülen armağan (eşya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Zonguldak); 3. Armağan (Tirilye-Bursa); 4. At koşusu (Şerefli-Muğla); 5. Düğünlerde nişan atma töreni (Kadıköy-Denizli; Serik, Akseki-Antalya); 6. Yarış (Antalya).

öndül 1. Güreş, at yarışı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Cebel-Isparta; Bursa; Düzce-Bolu; Maruf-Çankırı; Sinop, Merzifon-Amasya); 2. Düğünlerde götürülen armağan (eşya

¹² Sözlüğün yazımında *k*, *g*, *ğ* sesleri ile nazal *n*'nin harf karşılığı olan *kef* (*kâf*) (*sağır kef*, *sağır nun*) herhangi bir işaretle ayrılmamıştır; kelimeyi verilen yazımıyla *öndül* şeklinde de okumak mümkündür.

¹³ Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lügat*, hzl. Ahmet Kırkkılıç, Ankara 1999, s. 517.

¹⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317. (Tıpkıbasımı: Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 3. bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.), s. 214.

¹⁵ Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, 3. bs., Beyrut 1987, s. 262.

¹⁶ İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu vd., *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. C., İstanbul 2005, s. 2429.

¹⁷ Pars Tuğlacı, *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, 3. C., İstanbul 1974, s. 2225; *Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedisi*, 9. C., İstanbul 1981, s. 732-733.

ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Kabalı-Sinop); 3. Birkaç öküz arabasını arka arkaya bağlayıp tekerleklerini yerinden oynamaz duruma getirdikten sonra öküzlere çektirerek güçlerini sınama yarışı (Çarşamba, Bektömür Kavak-Samsun); 4. Bahis (Balıkesir); 5. Yön (Şabanözü Polatlı-Ankara); 6. Amaç (Şabanözü Polatlı-Ankara).

ödül 1. Güreş, at yarışı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Çavdır Tefenni-Burdur; Yukarıseyit Çal, Söğüt, Honaz-Denizli; Gelenbe Kırkağaç, Alaşehir-Manisa; Yeniköy-Balıkesir; Çeltikçi Orhangazi-Bursa; Pazarlık Bozüyük-Bilecik; Bozan-Eskişehir; Solakhoca Kandıra, Gebze, Hereke-Kocaeli; Akyazı-Sakarya; Maruf, Apsarı-Çankırı; Merzifon-Amasya; Andifli Kaş-Antalya; Pisi Kaya-Muğla; Lüleburgaz-Kırklareli); 2. Düğünlerde götürülen armağan (eşya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Çaycuma-Zonguldak; Pazaravdan Bucak-Antalya); 3. At koşusu (Şerefler, Düğrek Ula-Muğla); 4. Yarış (Çal-Denizli).

öydül 1. Güreş, at yarışı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Bolu; Çankırı); 2. Düğünlerde götürülen armağan (eşya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Söğüt Honaz-Denizli; Burunkaya-Zonguldak; Adana); 3. Nişan alınacak yer (Kasımlar Eğridir-Isparta).

öğdür Yarış (Kılındıras Sandıklı-Afyon).

odul 1. Güreş, at yarışı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Ünye-Ordu); 2. Düğünlerde götürülen armağan (eşya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Gölcük, Kumarlar Bayramıç-Çanakkale).¹⁸,

Anadolu ağızlarında kelimenin, yazı dilimizde görülen *öndül~ödül* şekilleri yanında, *öğdül~öndül~öydül~odul~öğdür* şekilleri de dikkati çekmektedir. Ayrıca, ağızlarda kelimenin değişik şekillerine, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait metinlerde ve sözlüklerde tespit edemediğimiz “yarış, yarışma”; “bahis”; “düğün armağanı”; “nişan alma”; “yön”; “amaç” gibi yeni anlamlar yüklenmiştir.

Kelimenin köken bilgisini E. V. Sevortyan'ın *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*¹⁹unda, Martti Räsänen'in *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*²⁰i, Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*²¹ gibi belli başlı etimolojik sözlüklerde bulamamaktayız. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde *ödül* madde başıyla, kelimenin etimoloji denemesi yer alır. Eyüboğlu'na göre kelime, *ög* “akıl, us” ismi ile *dül* isimden isim yapım ekinden (*ög+dül*) oluşur. Eyüboğlu, yaptığı bu sade

¹⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, IX. C. (L-R), Ankara 1977, s. 3264, 3311, 3314, 3337, 3364.

¹⁹ E. V. Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi na Glasnye)*, I. C., Moskova 1974.

²⁰ Martti Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1969.

²¹ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. bs., Ankara 1999.

ayırımı izahında, aslında birbirinden ayrı iki kelime olan *ög* “akıl, us” ismi ile *ög-* “övmek” fiilini birleştirir ve *ög-* fiilini “uslu olduğunu ileri sürerek yüceltmek, ululamak, uslamak”, *öğün-* fiilini “kendi kendinin usluluğunu ileri sürmek” şeklinde anlamlandırır. Ona göre, “bu durumda, *ödülün* gerçek anlamı *öğülmeklik* “usluluğunu ileri sürmektir, övünülmesi gereken”dir. *n* sesi *ğ* sesinin önüne geçerek sözcüğü *öngdül* biçimine sokmuş, daha sonra da bu sesler düşmüştür.”²² Bu sözlükte *ödül* yanında, “yön, doğrultu; amaç, hedef”²³ anlamlarıyla *öndül* kelimesi de madde başı olarak yer alır. Kelime *ön* “ön, ön taraf” ismi ile +*dül* isimden isim yapım eklerinden oluşmuş olarak gösterilir.²⁴ *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*’nde Sevan Nişanyan da *ödül* kelimesinin *ög-* fiilinden gelebileceğini düşünür; ancak “-*dül* ekinin anlamı açık değildir.”²⁵ der.

Etimolojik sözlükler dışında, bazı Türkologların çeşitli yazılarında, özellikle yazı dilimizde *ödül* kelimesinin bir önceki şekli olan *öñdülün* etimoloji denemeleri yer alır. Besim Atalay kelimesinin “önceden verilen para, avans, tutu, rehin; koşu veya güreşte kazanana verilmek üzere ortaya konulan para veya koyun ve buna benzer şeyler” anlamlarını verir ve *ön* “ön, ön taraf” ismi ile +*dül* isimden isim yapım ekinden (*ön+dül*) oluştuğunu²⁶ yazar. Zeynep Korkmaz “yön, istikamet; hediye” anlamlarıyla *ön* “ön, ön taraf” ismi ile +*dü-* isimden fiil yapım eki ile -*l* fiilden isim yapım eklerinden meydana geldiğini²⁷ belirtir. Jean Deny kelimeyi *öñ+dül* şeklinde²⁸ tahlil eder. Vecihe Hatipoğlu’na göre kelime, Uygurca ve Karahanlıcada *ögdi*; Harezmcede *ögdi-ögdü* şekillerinde görülen ve “medih, sena, övme” anlamlarındaki kelimesinin +*l* ile genişletilmiş (*ögdi+l > ögdül*) şeklindedir; daha sonra, kelimesinin ikinci ses *g* ünsüzü eriyerek *ödül* oluşmuştur.²⁹

Kelimesinin geçtiği, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde +*dül* isimden isim yapım ekiyle türemiş başka bir isim dikkati çekmez; bu sebeple *öñ+dül* ayırımı hemen kabul edilebilir değildir. Yine, *öñdü-* şeklinde bir fiil gövdesine -*l* fiilden isim yapım ekiyle türemiş olabileceği akla gelse de böyle bir fiilin geçmişteki yazı dillerimizde kullanılmamış olması, kelimesinin bu şekilde tahliline şüpheyle bakmamızı gerektiriyor. Kelimesinin kökü olarak *ög-* fiilinin düşünüldüğü etimoloji denemelerinde ise ek ile ses ve

²² İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 4. bs., İstanbul 2004, s. 523.

²³ *öndül* kelimesi “yön; amaç” anlamlarıyla Şabanözü Polatlı-Ankara’dan derlenmiştir. (bk. Türk Dil Kurumu, *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, IX. C. (L-R), Ankara 1977, s. 3337.)

²⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, *age.*, s. 530.

²⁵ Sevan Nişanyan, *age.*, s. 338.

²⁶ Besim Atalay, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1942; s. 95.

²⁷ Zeynep Korkmaz, “Türkçede -*l* Eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül; -sal/-sel) II”, *Dilbilgisi Sorunları II*, Ankara 1972, s. 87.

²⁸ Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul 1941, s. 553.

²⁹ Vecihe Hatiboğlu, “Örnek ve Ödül”, *Türk Dili*, C. XXXI, S. 284, Mayıs 1975, s. 331.

anlam değişmeleri detaylı ve tanıklı anlatılmadığı için gerçekçi görünmemektedir.

***

Bugünkü *ödül* kelimesinin karşılığı olarak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *ögdir* kelimesi dikkati çeker: ...*üküş ögdir* “çok ödül”; ... *altın ögdir bérser* “altın ödül verse”; ... *ögdir bérser* “ödül verse”³⁰ vb. *ögdir* kelimesi bu dönemde “övgü, methiye”³¹, “değer, kıymet, ücret”³² anlamlarıyla da kullanılır.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde, *ögdir* tek başına geçtiği gibi, *ançu* kelimesiyle “ödül; hediye” anlamıyla *ögdir ançu* şeklinde ikileme³³ de oluşturur.. Clauson *ançu* kelimesinin, her ne kadar tam bir semantik bağlantı kuramasa da, “barış veya huzur içinde yaşamak” anlamındaki Çince *an çu* kelime grubundan gelebileceęini³⁴ düşünür. Uyg. *saña uluę törlüğ ögdir ançu bar*³⁵ “Sana çeşitli büyük ödüller (veya hediyeler) var.”³⁶ Bu dönemde, verilen *ögdirin*, bu anlamıyla *ançu* kelimesi ile ikileme oluşturmasından “verilen kişinin hayatında olumlu değişikliğe sebep olan” özelliğini çıkarabiliriz.

Eski Uygurcadaki *ögdir* kelimesinin etimolojisi *ög-* “övmek”-(*ü*)-*t-ir* “övgü, methiye”³⁷ şeklindedir. Aslında “methettirmek, övdürmek” anlamında olması gereken *ögüt-* fiil gövdesinde *-t-* yaptırma fonksiyonunu kaybetmiş³⁸, kelime bu dönemde “övmek, methetmek”³⁹ anlamıyla özellikle *-miş* sıfat fiil ekiyle birlikte kullanılmıştır: *ögütmiş ög* “övgüye değer anne”, *ögütmişler arasında* “övgüye şayanlar arasında”⁴⁰ vb. Yine, “övlmek” anlamına gelen ve Karahanlı Türkçesinde *ögdil*⁴¹, Harezmi Türkçesinde *ögdül*⁴² şekillerinde

³⁰ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, s. 103.

³¹ Annemaria von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Ankara 1988, s. 54.; V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 379.

³² Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. bs., İstanbul 1993, s. 98.

³³ Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 173.

³⁴ Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 173.

³⁵ Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 173.

³⁶ *Drevnetyurkskiy Slovar*'da bu cümlenin Rusça tercümesi *Dlya tebya yest' očen' bol'shaya xvala i voznagrajdeniye*. “Senin için çok büyük övgü ve ödül var.” şeklinde verilmiştir. (bk. V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak, *age.*, s. 379.) *ançu+la* şeklinde türeyen *ançula-* fiili Eski Uygur Türkçesinde “sunmak” anlamında kullanılır. (bk. Clauson, *age.*, s. 175.)

³⁷ Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to The Lexicon*, Vol. II, Wiesbaden 1991, s. 781; Annemaria von Gabain, *age.*, s. 54.

³⁸ Annemaria von Gabain, *age.*, s. 54.

³⁹ Nadelyayev, V. M.-D. M. Nasilov-E. R. Tenişev-A. M. Şçerbak, *age.*, s. 382; Ahmet Caferoğlu, *age.*, s. 99.

⁴⁰ Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 103-104.

⁴¹ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III İndeks*, neşre hzl. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul 1979, s. 354.

⁴² Gülden Sağol, *An Inter-Linear Translation of The Qur'an into Khwarazm Turkish*, C. 2 (Sözlük), Harvard 1995, s. 120.

görülen fiil, *öğüt*- fiil gövdesine *-l*- edilgenlik ekinin eklenmesiyle oluşmuştur.

öğdir kelimesini Karahanlıcada, dönemin büyük sözlüğü *Divanü Lûgati't-Türk* dahil, sınırlı sayı ve konudaki eserlerde görememekteyiz. Ancak, 12. yüzyılda Zamahşarî tarafından yazılıp Harizmşah Atsız'a sunulan Arapça sözlük *Mukaddimetü'l-Edeb*'in tahminen 13. yüzyıla ait Şuşter nüshasında “övmeye değer” anlamıyla *ögdül* kelimesi geçer: *ögdül buldı anı, ögümiş buldı anı, ögmekke sezâ buldı anı*.⁴³ Yine, 12. yüzyıl Karahanlı Türkçesinden Harezmi Türkçesine geçiş dönemi dil yadigârlarından sayılan *Kur'an Tefsiri*'nde da “hamd, övgü” anlamıyla *ögdül* (ayrıca *ögdül*) kelimesi geçmektedir: *takı aña turur ögdül* “ve hamd onadır”; *‘aziz teñrige ögdül* “yüce Tanrı'ya hamd (olsun)”.⁴⁴ Eski Uygur Türkçesindeki *öğdir*, aynı fiil gövdesinden türemiş olan Harezmi Türkçesindeki *ögdül* ile anlam yönünden örtüşmektedir. Zira, *öğdir* kelimesinin Eski Uygurcada “övgü, methiye” anlamı da bulunmaktaydı. *Ögdül* kelimesi *öğüt*- “övmek, methetmek” (< *ög-ü-t*-) fiil gövdesinden *-l* fiilden isim yapım ekiyle türemiş görünmektedir.⁴⁵ Zaten, sonraki dönem Kur'an tercümelerinde de Arapça *hamd* kelimesinin karşılığı olarak *ögmek* (Eski Anadolu Türkçesinde ayrıca *ögmeklik*) kullanılır.⁴⁶ *Mukaddimetü'l-Edeb*'de *öğün*- fiilinin ortaklaşma şekli olan *ögnüş*- şeklinin yaygınlaşmamış “yarışmak” anlamıyla karşılaşıyoruz: Eserde Arapça bir kelimeye *artukluk da'va kılıştılar, ögnüştüler, öçeştiler hat körklüki birle*⁴⁷ şeklindeki karşılıklı *ögnüş*- fiili “iddiada bulunmak, yarışmak” anlamlarındaki *da'va kılış*- ve *öçeş*- fiilleriyle yakın anlamlı olarak kullanılır. Bu “Ben seni yenerim (veya geçerim).” iddiasını içeren bir yarış olmalıdır.

Bugün olduğu gibi, geçmişte de insan için “takdir edilmek, övülmek, alkışlanmak” büyük önem taşır. *Kutadgu Bilig*'de geçen *Uvutka bolup korklık alplik kılur / Ögünçke bolup er özin öldürür*.⁴⁸ “Korkak kimse dahi haysiyetini korumak için kahramanlık gösterir;

⁴³ Nuri Yüce, *Ebu'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşarî el-Hvârizmî Mukaddimetü'l-Edeb Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks)*, Ankara 1993, s. 32.

⁴⁴ A. K. Borovkov, *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, çev. Halil İbrahim Usta-Ebülfez Amanoğlu, Ankara 2002, s. 208.

⁴⁵ Fiilden isim yapım eki *-l*, Moğalcada ve Türk dilinde ortak görülen bir yapım ekidir. Moğalcada işlek olan bu ekle türemiş birçok kelime bulunur: *ükü-l* “ölüm”, *urus-u-l* “akıntı”, *kara-l* “kılık, görünüş”, *törü-l* “doğum”, *kariya-l* “kargış, lanet” vb. (Diğer örnekler için bk. G. İ. Ramstedt, *Vvedeniye v Altayskoye Yazıkoznaniye (Morfologiya)*, Almandan çev. L. S. Slonim, Moskova 1957, s. 69.) Türk dilinde de *-l* fiilden isim yapım ekiyle türemiş birçok kelime bulunmaktadır: *tüke-l* “hep, bütün”, *kıs-ı-l* “dere, vadi, dar boğaz, küçük geçit”, *öt-ü-l* “rica”, *tağ-ı-l* “giysiye veya kulağa takılan ziyet” vb. (Diğer örnekler için bk. Necmettin Hacıeminoğlu, “Eski Türkçenin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan *-l* Eki”, *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten* 1990, Ankara 1993, s. 65-80.

⁴⁶ bk. Gülden Sağol, *age.*, s. 120; Ahmet Topaloğlu, *Muhammed bin Hamza XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, 2. C. (Sözlük), Ankara 1978, s. 471.

⁴⁷ Nuri Yüce, *age.*, s. 74.

⁴⁸ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, 3. bs., Ankara 1991, s. 244.

övülmesi için insan kendisini ölüme atar.”⁴⁹ beyitinden övülmenin (veya alkışlanmanın) insan için ne kadar önemli olduğunu anlarız.

Dede Korkut Kitabı’nda ...*Bunu işidiçek kırk yigit ağlaşdılar. Kan Turalı sağına bakdı kırk yigidin ağlar gördi, solına bakdı eyle gördi. Aydur: Hey kırk işüm kırk yoldaşım niye ağlarsız, kolça kopuzum getirüñ ögüñ meni didi. Burada kırk yigit Kan Turalı’yı ögmişler, görelüm hanum niçe ögmişler.*⁵⁰ cümlelerinden kahramanın övgüye ihtiyacı olduğunu görürüz. Nitekim, burada kahraman övüldükten sonra karşısına çıkan herkesi yener. Yine, *Dede Korkut Kitabı*’nda galip taraf övülmeyi ister: *Tekür biglerini cem’ eyledi, aydur: Gelüñ Kazan’ı kuyudan çıkaruñ bizi ögsün Oğuz’ı sındırsun, andan soñra şart eylesün bizüm ilümüze yağılığa gelmeye didi.*⁵¹ Burada övme teslimiyetin ifadesidir. Eskiden hükümdarların yanlarında kendilerini öven ozanlar bulundurduklarını bilmekteyiz.⁵²

Harezmi Türkçesi döneminde gördüğümüz *ögdül* kelimesi Harezmcede sadece “övgüye değer; övgü, hamd” anlamlarında yer alırken, kanaatimce, Eski Uygur Türkçesinde aynı kökten yapılmış *ögdir* gibi, *ögdül* de Eski Anadolu Türkçesinde önceleri sadece “herhangi bir başarı karşılığında verilen övme veya kutlama içerikli armağan”; yani bir tür “takdir hediyesi” olarak kullanılmış ve bu anlamını hep korumuştur: *Bazı dilîrler iç hisarın bazı yerine bayraklar dikip ögdüller aldılar.* (Naima Tarihi, 17. yy.)⁵³ Bu anlamı yanında “herhangi bir yarış –özellikle güreş, at ve ok atma yarışı– öncesinde belirlenen ödül veya yarış sonrasında kazanana verilen armağan” anlamında da kullanılmıştır:

Ki yüz biñ yögrügi cömerd er utdı

Bu meydan ögdülin ol aldı gitdi. (Yunus Emre, 14. yy.)⁵⁴

...Biri birinizden öñürdün rahmet istemekliği; her ki ibadet meydanında öñürtti, evvel geldi, ögdül anıñdır. (Cinânü’l-Cenân, 15. yy.)⁵⁵

Arsa-i nazm içre şah ögdül verirse bana ger

Rahş-i tab’ım eyleye iki cihanı bir kadem. (Figânî, 16. yy.)⁵⁶

Kelime, sonraları *Divanu Lûgati’t-Türk*’te “yarışmak”⁵⁷; Anadolu Türkçesinde “bahis

⁴⁹ Reşit Rahmeti Arat, *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II Çeviri*, 2. bs., Ankara 1974, s. 171.

⁵⁰ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, 4. bs., Ankara 1997, s. 189.

⁵¹ Muharrem Ergin, *age.*, s. 235.

⁵² Garp menbalarının verdiği malumata göre, Attila’nın ordusunda şair ve muzıkacılar mevcuttu. Onun ziyafetlerinde bu şairler Attila’nın kahramanlıklarına, zaferlerine dair inşat ettikleri şiirleri okurlardı. (Geniş bilgi için bk. Fuat Köprülü, *XVI. Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri*, İstanbul 1930, s. 5-6.)

⁵³ Türk Dil Kurumu, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, V. C. (O-T), Ankara 1971, s. 3055.

⁵⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Risâlat al- Nushıyya ve Dîvân*, İstanbul 1965, s. 28. Abdülbaki Gölpınarlı söz konusu kelimeyi *öñdül* okumuştur.

⁵⁵ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 3054.

⁵⁶ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 3054.

tutuşmak” anlamındaki *öçeşmek* eyleminde önceden ortaya konulan şeyi bildiren *öç* (“rehin, tutu”) ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu anlam genişlemesine ...*ögdül komak dahi caizdir lâkin bir taraftan gerektir* (Tercemân-ı Bidâye, 16. yy.)⁵⁸ hükmü dışında ve *öçeşmekte* olduğu gibi iki taraftan konulan şey veya şeyleri kazanmak için yapılan yarışlar sebep olmuş olmalıdır. Zira, Harezmi dönemi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de *öğün-* fiilinin ortaklaşma şekli olan *ögnüş-*, *artukluk da'va kılıştılar*, *ögnüştüler*, *öçeştiler hat körklüki birle*⁵⁹ şeklinde “iddiada bulunmak, yarışmak” anlamlarındaki *da'va kılış-* ve *öçeş-* fiilleriyle eş anlamlı olarak, yan yana kullanılmıştır.

Ayrıca, tarihî Türk yazı dillerinden Eski Uygurca ve Çağataycada *ög-* fiili yanında aynı anlamda görülen *alka-* fiilinin⁶⁰ bir türevi olan *alkış*⁶¹ kelimesi de bazı tarihî Türk yazı dillerinde “alkış, övgü” anlamı yanında “iyi bir iş karşılığında ödül”⁶² anlamında da kullanılmıştır. Bugün Türk lehçelerinde *alkış~algış~algıs~algas* şekillerinde yaşayan bu kelime Türkmencede, Karaçay-Balkarcada, Kırgızcada, Kazakçada, Karakalpakçada, Yakutçada “teşekkür, şükran, minnettarlık” anlamında ve Türkiye Türkçesinde, Azericede, Özbekçede, Yeni Uygurcada, Kırgızcada, Yakutçada, Tatarcada, Başkurtçada, Karaçay-Balkarcada “bir şeyin beğenildiğini, takdir edildiğini anlatmak için el çırpma”⁶³ anlamında kullanılır ki bu da alkışlanan için bir “ödül”dür.

19. yüzyıldaki sözlüklerimizde kelime artık *öñdül* şeklinde imla edilmiş görüldüğünden, kanaatimce kelimenin şekli de izaha muhtaçtır. Kelimenin şekli iki durumda değişmiş olabilir:

1. Kelime, Eski Anadolu Türkçesinde fazla yaygın olmayan *digelt>diñelt-* “dikmek, dik tutmak”, *yügsük>yüñsük* “yüksük”⁶⁴ kelimelerindeki gibi *g>ñ* ses değişmesiyle, *ögdül* ve *öñdül* olarak, *egin~eñin* “sırt, omuz”, *igen~iñen* “çok, pek”, *yalgız~yalñuz* “yalnız”⁶⁵ gibi iki şekilde de kullanılmış olabilir. *g>ñ* ses değişmesine diğer Türk lehçelerinde de yer yer

⁵⁷ *Divanü Lûgati't-Türk*'te kelime *öçeşmek* şeklindedir. (bk. Türk Dil Kurumu, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, Ankara 1972, s. 91.)

⁵⁸ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 3055.

⁵⁹ Nuri Yüce, *age.*, s. 74.

⁶⁰ Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 138; Eski Uygur metinlerinde eş anlamlı bu iki kelime cümlede sık sık yan yana kullanılmıştır: ...*ögdüm alkadım erser...* “övdüm ise” (Diğer örnekler için bk. Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*, Ankara 1994.)

⁶¹ *alkış<alka- (~alkı-)+-ş* (Hasan Eren, *age.*, s. 9.)

⁶² Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 137-138.

⁶³ E. V. Sevortyan, *age.*, s. 137. Ayrıca, Osmanlı Türk kültüründe, *alkış*, “padişahlar ile vezirler hakkında, halk tarafından hep bir ağızdan söylenen dua sözleri”dir. Eskiden bayram merasimlerinde, cuma selamlıklarında ve muhtelif kutlamalarda bu tür temenniler sıkça duyulmuş. (İskender Pala, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, 18. bs., İstanbul 2005, s. 19.)

⁶⁴ Türk Dil Kurumu, *Yeni Tarama Sözlüğü*, hzl. Cem Dilçin, Ankara 1983, s. 68, 254.

⁶⁵ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 100.

rastlanmaktadır. Kırım Tatarcasında *değiş->deñiş*⁶⁶ “değişmek”, Teleüt ağzında *kölige>kölönö* “gölge”⁶⁷, Sagay, Koybal ve Kaçın ağızlarında *egin>eñin*⁶⁸ “omuz”, Hakas Türkçesinde *egin+i>iñni*⁶⁹ “omuzu” vb. Yakut Türkçesinde *ögün-* “övünmek” fiilinin karşılığı *öñün-*⁷⁰dür.⁷¹ Ayrıca en önemlisi, Lazar Budagov meşhur sözlüğünde *ög-* (*öv-*) fiilinin Osmanlı Türkçesinde *öñ-* şeklinde söylendiğini⁷² belirtir.

2. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “önce, önceden” anlamı yanında “avans, önden verilen para” anlamındaki *öñdin~öñdün*⁷³ kelimesinin tesiriyle veya çoğu hallerde *ögdül* ile aynı cümlede bulunan “ileri geçmek” anlamındaki *öñürt-* ile “yarışmak” anlamındaki *öñürtleş-* ve *öñürdüş-*⁷⁴ fiillerinin etkisiyle kelime *öñdül* şeklini almış olabilir.⁷⁵ Çünkü, *ögdül* de yarışlarda önceden konulabiliyordu.

Yukarıda da belirtildiği gibi, *ödül* kelimesi ve türevleri bugün Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi (*ödül+cü* “yarış atı”) haricindeki Türk lehçelerinde görülmemektedir. Bunda yine, *ödül* kelimesinin kökü olarak düşündüğüm ve tarihî Türk yazı dillerinde yaygın kullanılan *ög-* “övmek”⁷⁶ fiilinin, özellikle 13. yüzyılda başlayan Moğol hakimiyetinden itibaren, yerini Türk dünyasının büyük kısmında, bazı ses değişiklikleriyle Moğolca *magta*⁷⁷ “övmek” fiiline bırakması etkili olmuş olmalıdır.⁷⁸ *Ög-* fiili bugün ancak Oğuz grubu Türk

⁶⁶ S. M. Useyinov, *Kırımtatarca-Ruşça Lugat (Kırımskotatarsko-Russskiy Slovar)*, Ternopol 1994, s. 82.

⁶⁷ Saadet Çağatay, “Türkçede ñ-g Sesine Dair”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1954*, Ankara 1955, s. 26.

⁶⁸ E. V. Sevortyan, *age.*, s. 225.

⁶⁹ N. A. Baskakov (Red.), *Grammatika Hakasskogo Yazıkı*, Moskova 1985, s. 63.

⁷⁰ P. A. Sleptsov, *Sahalu-Nnuççalı Tılcıt (Yakutsko-Russskiy Slovar)*, Moskova 1972, s. 287. Martti Räsänen, bu fiilin *ög-* fiilin türevi olarak düşünmektedir. (bk. Martti Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki 1969, s. 369.)

⁷¹ Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *ñ>g*, *g>ñ*; *ñ>ğ*, *ğ>ñ* gibi ses değişimleri için bk. Saadet Çağatay, *age.*, s. 15-30.

⁷² Lazar Budagov, *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy*, 1. C., Sanktpeterburg 1869, s. 148.

⁷³ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 168.

⁷⁴ Türk Dil Kurumu, *age.*, s. 169.

⁷⁵ Türk dilinde yakıştırma (örnekseme) ile şekli değişmiş kelimeler bulunmaktadır. Örneğin, *eñür-* fiili yakın anlamlı *çevir-* fiili tesiriyle *evir-* olmuştur. (Faruk K. Timurtaş, *Makaleler, Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, hzl. Mustafa Özkan, Ankara 1997, s. 100.); 1. ve 2. teklik kişi zamirlerinin yönelme durumunda (*baña, saña*), benzetme şeklinde bir dış tesir etkisiyle (*aña* ile) kök değişimi söz konusudur. (Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 17. bs., İstanbul 1988, s. 250.).

⁷⁶ Kıpçak Türkçesinde *ög-*, *ök-* şekilleri yanında *öv-* “övmek” şekli de kullanılmıştır. (bk. Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaathı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2003.)

⁷⁷ Ferdinand D. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çev. Günay Karaağaç, 1. C. (A-N), Ankara 2003, s. 812.

⁷⁸ Moğolcadan alıntı *magta-* fiili Türkmencede *magta-*; Türkmen ağızlarında, Kumukçada, Kırgızcada, Kazakçada, Karakalpakçada, Nogaycada, Tatarcada, Başkurtçada, Altaycada, Özbekçede, Tuvacada *maqta-*; Karaçay-Balkarcada, Uygurcada, Hakasçada *mahta-*; Çuvaşçada *muhta-* şekillerinde görülmektedir. (bk. L. C. Levitskaya, G. F. Blagova, A. V. Dıbo, D. M. Nasilov, *Etimoloğičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Lekşiçeskiye Osnovi na Bukvı L-M-N-P-S)*, Moskova 2003, s. 11-13.

yazı dillerinden Azerbaycan Türkçesinde *öy-*, Türkmen Türkçesinde *öv-* (ağızlarda *ev-*), Gagavuz Türkçesinde *üün-* “övmek” fiilin kökü olarak *üü-* “övmek” ve Türkiye Türkçesinde *öv-* şekillerinde⁷⁹ yaşamaktadır. Moğolcada *magta-* “övmek” fiilinden fiilden isim yapım eki *-l* ile türemiş *magtal* (veya *magtagal*) Moğolcada “övgü, yüceltme; övgü şiiri, methiye, kaside”⁸⁰ anlamlarına geldiği gibi Sibiryaya Türk yazı dillerinden Yakutçada *mahtal*⁸¹ ve Tuvacada *maktal* (veya *maktalga*)⁸² şekilleriyle “teşekkür, şükran” anlamlarına da gelmekte; yani “yapılan bir iyiliğe karşılık” olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak, bugün yazı dilimizdeki *ödül* kelimesinin ilk şekli, kanaatimce *ögdüldür* ve elimizdeki tarihî yazılı metinlere göre, bu şekliyle 13. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir. Kelime, Eski Anadolu Türkçesinde büyük ihtimalle *ögdül~öñdül* şekillerinde kullanılmış, daha sonra tek başına *öñdül* şekli kalmıştır. Anadolu ağızlarında kelime türlü ses değişiklikleriyle *öğdül~öndül* şekillerinden başka *öydül~ödül~odul~öğdir* şekillerini almıştır. Tarih boyunca, *alkış* kelimesinde olduğu gibi soyuttan somuta doğru kelimenin anlamı genişlemiş, ağızlarda yazı dilindeki anlamları yanında yeni anlamlar kazanmış olarak kullanılmıştır. 20. yüzyıl başında, yazı dilimizde anlamı “yarış” ve “bahis” alanlarıyla sınırlı kalan ve birçok anlamını Arapçadan alıntı *mükâfat* ile paylaşan *öñdül*, Cumhuriyet döneminde dilde özleşme hareketiyle, yazı dilindeki yerini Anadolu ağızlarında yaşayan bir başka şekli olan ve *mükâfatın* anlamlarını da yüklenecek olan *ödüle* bırakmıştır.

KAYNAKLAR

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig I Metin*, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig III İndeks*, neşre hzl. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1979.

Arat, Reşit Rahmeti, *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II Çeviri*, 2. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974.

Atalay, Besim, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1942.

Ayverdi, İlhan, Ahmet Topaloğlu vd., *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. C., Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2005.

⁷⁹ Şu kaynaklardan yararlandım: E. V. Sevortyan, *age.*, s. 494-495; Martti Räsänen, *age.*, s. 369.

⁸⁰ Ferdinand D. Lessing, *age.*, s. 813.

⁸¹ P. A. Sleptsov, *age.*, s. 237. Yakutçada “övmek” anlamında *hayğaa-* fiili kullanılır ve yine bu fiilden *-l* fiilden isim yapım ekiyle *hayğal* “övgü” kelimesi türemiştir.

⁸² A. A. Palmbah (Red.), *Tıva-Orus Slovar (Tuvinsko-Russkiy Slovar)*, Moskova 1955, s. 274.

Baskakov (Red.), N. A., G. A. Gaydarci, Y. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık (Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar)*, İzdatelstvo “Sovetskaya Entsiklopediya”, Moskova 1973.

Baskakov, N. A. (Red.), *Grammatika Hakasskogo Yazıka*, İzdatelstvo “Nauka”, Moskova 1985.

Bayar, Nevnihal, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Borovkov, A. K., *Orta Asya’da Bulunmuş Kur’an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, çev. Halil İbrahim Usta-Ebülfez Amanoğlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

Budagov, Lazar, *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy*, 1. C., Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, Sanktpeterburg 1869.

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. bs., Enderun Kitabevi, İstanbul 1993.

Çağatay, Saadet, “Türkçede ñ~g Sesine Dair”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1954*, Ankara 1955, s. 15-30.

Clauson, Sir Gerard, *An Etymogical Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, At The Clarendon Press, Oxford 1972.

Çolpan, Yılmaz, *Ataç’ın Sözcükleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963.

Dankoff, Robert, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü Seyahatname’deki Eskicil, Yöresel, Yabancı Kelimeler, Deyimler*, Katkılarıyla İngilizceden çev. Semih Tezcan, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul 2004.

Deny, Jean, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Farmation A Functional Approach to The Lexicon*, Vol. II, Wiesbaden 1991.

Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. bs., Ankara 1999.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, 4. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 17. bs., Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 1988.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 4. bs., Sosyal Yayınlar, İstanbul 2004.

Gabain, Annemaria, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre Risâlat al- Nushiyya ve Dîvân*, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul 1965.

Hacıeminoğlu, Necmettin, “Eski Türkçenin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan *-I* Eki”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1990*, Ankara 1992, s. 65-80.

Hatiboğlu, Vecihe, “Örnek ve Ödül”, *Türk Dili*, C. XXXI, S. 284, Mayıs 1975, s. 331.

Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Köprülü, Fuat, *XVI. Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930.

Korkmaz, Zeynep, “Türkçede *-I* Eki (*-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül; -sal/-sel*) II”, *Dilbilgisi Sorunları II*, Ankara 1972, s. 87.

Lessing, Ferdinand D., *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çev. Günay Karaağaç, 1. C. (A-N), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Levitskaya, L. C., G. F. Blagova, A. V. Dibo, D. M. Nasilov, *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Leksiçeskiye Osnovı na Bukvi L-M-N-P-S, İzdatelskaya Firma “Vostoçnaya Literatura” RAN, Moskova 2003.*

Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedisi, 9. C., Meydan Yayınevi, İstanbul 1981.

Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*, İzdatelstvo “Nauka”, Leningrad 1969.

Nişanyan, Sevan, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 2. bs., Adam Yayınları, İstanbul 2003.

Özkan, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

Pala, İskender, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, 18. bs., Kapı Yayınları, İstanbul 2005.

Palmbah, A. A. (Red.), *Tiva-Orus Slovar (Tuvinsko-Russkiy Slovar)*, Gosudarstvennoye İzdatelstvo İnostrannıh i Natsionalnıh Slovarey, Moskova 1955.

Ramstedt, G. İ., *Vvedeniye v Altayskoye Yazıkoznaniye (Morfolojiya)*, Almandan çev. L. S. Slonim, İzdatelstvo İnostrannoy Literaturı, Moskova 1957.

Räsänen, Martti, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1969.

Redhouse, Sir James W., *A Turkish and English Lexicon*, 3. bs., Librairie du Liban, Beyrut 1987.

Sağol, Güliden, *An Inter-Linear Translation of The Qur'an into Khwarazm Turkish*, 2. C. (Sözlük), Harvard University, Harvard 1995.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, "İkdâm" Matbaası, İstanbul 1317. (Tıpkıbasımı: Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 3. bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.)

Sevortyan, E. V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi na Glasniye)*, 1. C., İzdatelstvo Nauka, Moskova 1974.

Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lûgat*, hzl. Ahmet Kırkılıç, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Sleptsov, P. A., *Sahalı-Nuuççalı Tılcıt (Yakutsko-Russkiy Slovar)*, İzdatelstvo "Sovetskaya Entsiklopediya", Moskova 1972.

Timurtaş, Faruk K., *Makaleler, Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, hzl. Mustafa Özkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Topaloğlu, Ahmet, *Muhammed bin Hamza XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, C. 2 (Sözlük), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Tuğlacı, Pars, *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, 3. C., Pars Yayınları, İstanbul 1974.

Türk Dil Kurumu, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, Ankara 1972.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. bs., Ankara 2005.

Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, IX. C. (L-R), Ankara 1977.

Türk Dil Kurumu, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, V. C. (O-T), Ankara 1971.

Türk Dil Kurumu, *Yeni Tarama Sözlüğü*, hzl. Cem Dilçin, Ankara 1983.

Useyinov, S. M., *Kırımtatarca-Rusça Lugat (Krimskotatarsko-Russkiy Slovar)*, Dialog Yayınları, Ternopol 1994.

Yüce, Nuri, *Ebu'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşarî el-Hvârizmî Mukaddimetü'l-Edeb Hvârizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüşhası (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Yunus Emre, *Risâlat-al-Nushiyya ve Dîvân*, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul 1965.